

Кучеренко І. Особистісно зорієнтовне навчання – домінантна модель реалізації концепції «Нова українська школа» / І.А.Кучеренко // Дивослово. – 2018. – №11. – С. 9-15

УДК 811(07)

Кучеренко Ірина,

доктор педагогічних наук, доцент,

професор кафедри практичного мовознавства,

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Особистісно орієнтоване навчання –

домінантна модель реалізації концепції «Нова українська школа»

Постановка проблеми. Модернізація сучасної системи загальної освіти передбачає гуманізацію навчально-виховного процесу, пріоритетність особистісного становлення і зростання учня як національно-мовної особистості, розвитку його здібностей в умовах навчально-предметного середовища. Рідномовна освіта виконує для суспільства особливо важливі функції – навчальну й виховну, закладає фундамент існування цілісного соціуму, в якому нинішні учні як майбутні громадяни України визначатимуть вектор розвитку держави. Розвиток сучасного суспільства глибоких знань і широкого інформаційного простору, де на засадах новітніх досягнень філософії, лінгвістики, дидактики, психології, соціології, культурології формується нова мовна освітня система, вимагає прискореного розроблення високих технологій шкільного мовного навчання, в межах якого відбувається реальне становлення, формування й розвиток компетентного учня-мовця, його особистісної комунікативної компетентності й системи власних духовних цінностей та життєво важливих ціннісних орієнтацій.

Стратегічні цілі навчання української мови впливають із мети освіти, яка є закономірною реакцією педагогічної системи на потреби суспільства і вимоги держави, висунуті на певному етапі розвитку. Згідно Закону України «Про освіту» основною метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян,

які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору [2]. У Концепції «Нова українська школа» [4] наголошено на суб'єктності учіння, необхідності оволодіння учнями різними способами навчальної діяльності, набутті досвіду взаємодії з іншими людьми (передусім комунікативної взаємодії – І.К.). Усе це конкретизовано у площині вивчення української мови в основній школі – формувати компетентного учня. Чинна програма регламентує мету навчання української мови в школі – формування компетентного мовця, національно свідомої, духовно багатой мовної особистості [14]. Позитивним є те, що в системі національної мовної освіти основний акцент зміщено з формування мовної компетентності на комунікативну компетентність особистості й визначено пріоритетну позицію у навчально-виховному процесі – роботу над мовною теорією і формування лінгвістичних знань та вмінь підпорядковувати інтересам розвитку мовлення учнів, розвивати особистість учня-мовця, а не тільки учня-теоретика, учня-мовознавця. Однією з перспективних продуктивних технологій, що забезпечує ефективність навчально-вихованого процесу з метою досягнення означених цілей – розвиток індивідуальної мовної особистості учня, є технологія особистісно орієнтованого навчання як домінантна і визначальна модель сучасної освіти.

Аналіз останніх досліджень. Упродовж ХХ ст. вчені шукали новаторські підходи до організації навчального процесу, акцент у якій зроблено на посиленні ролі учня в навчальній діяльності, розвитку його особистісних структур і якостей. Результатом такого пошуку стала педагогіка співробітництва (Ш. Амонашвілі, Є. Ільїна, В. Шаталова), що послужила базою для виокремлення особистісно орієнтованого навчання (Н. Бібік, І. Єрмаков, С. Подмазін, О. Савченко, І. Якиманська та ін.), яке закріплюється у нормативних документах як пріоритетне в умовах Нової української школи.

Основи особистісно орієнтованої технології, що базуються на особистісно орієнтованому підході до навчання, було закладено в педагогіці, психології,

лінгводидактиці дослідженнями Б. Ананьєва, Г. Балла, І. Беха, Н. Бібік, О. Біляєва, А. Богуш, Л. Варзацької, М. Вашуленка, Л. Виготського, Н. Голуб, О. Горошкіної, Т. Донченко, І. Зимньої, О.М. Леонтьєва, С. Карамана, А. Маслоу, Н. Остапенко, М. Пентилюк, С. Подмазіна, К. Роджерса, О. Савченко, О. Семенов, А. Хуторського, Г. Шелехової, І. Якиманської та ін. Висновки науковців становлять теоретико-методичне підґрунтя для розв'язання наукових завдань особистісно орієнтованої мовної освіти, задекларованої як пріоритетний напрям освітньої системи й активно впроваджуються у сучасну практику навчання. Концептуальні ідеї вчених розглядаємо як ґрунтовні вихідні теоретико-методологічні положення, що сприяють науковому пошуку шляхів розроблення високо ефективної та дієвої особистісно орієнтованої технології сучасного уроку української мови й експериментальній імплементації в природних умовах основної школи.

Мета статті – обґрунтувати особливості особистісно орієнтованого навчання української мови, здійснити компаративний аналіз традиційної методики навчання мови та особистісно орієнтованої технології, схарактеризувати особливості особистісно орієнтованої технології уроку української мови, розробити шляхи її реалізації.

Виклад основного матеріалу. Особистісно орієнтована технологія навчання української мови передбачає переведення учня в повноправного активного суб'єкта навчальної діяльності, забезпечує його індивідуальний розвиток не тільки як учня-мовознавця, носія теоретичних знань, а як компетентного учня-мовця, творчу активну мовну особистість з високим рівнем сформованості комунікативної компетентності. Метою особистісно орієнтованої освіти, на думку Л. Варзацької, є не оволодіння знаннями, уміннями, навичками, як в авторитарному типі навчання, а вільний розвиток особистості, котра у процесі навчання зберігає свою індивідуальну неповторність, самобутність і гармонію з довкіллям [1, с. 4]. С. Подмазін підкреслює, що особистісно орієнтоване навчання надає кожному учневі, спираючись на його здібності, нахили, інтереси, особистісні цінності і суб'єктний досвід, можливість реалізувати себе в пізнавальній та інших видах діяльності [10, с.165]. А. Маркова переконана, що у процесі особистісно

орієнтованого навчання здійснюється врахування не тільки індивідуально-психологічних особливостей учнів, а й формування та подальший розвиток школярів, їхніх пізнавальних інтересів, особистісних якостей, діяльнісних характеристик тощо [9]. Вище зазначене дозволяє стверджувати, що саме особистісно орієнтоване навчання як гуманне, антропоцентричне, дитиноцентричне передбачає й забезпечує оптимальні умови для гармонійного розвитку кожного учня як особистості, індивіда, людини, становлення його позитивної особистісної Я-концепції і з урахуванням особистісних характеристик та суб'єктного досвіду школяра формування персональної комунікативної компетентності, власного зростання та самореалізації.

Особистісно орієнтована технологія навчання на уроці української мови розглядається нами як суб'єктно зорієнтована, методично спроектована й реалізована вчителем-словесником організація й управління процесом активного учіння, спрямованого на вирішення і розв'язання спеціально визначених навчальних цілей (пізнавальних, дослідницьких, експериментальних, перетворювальних, проектних) комунікативно компетентісного і мовленнєво-діяльнісного характеру, різної складності та проблематики [7, с. 248]. Сутність особистісно орієнтованої технології сучасного уроку української мови полягає у створенні оптимальних умов для формування індивідуальної мовної особистості учня, розвитку його персональної комунікативної компетентності, реалізація індивідуальної освітньої траєкторії зростання акмеособистості, вироблення власної освітньої продукції у процесі вивчення навчального предмета «Українська мова». Навчальна взаємодія двох діяльностей (навчання /викладання й учіння) передбачає партнерство учасників навчального процесу – вчителя й учня, побудоване на ідеях гуманізму, антропоцентризму, дитиноцентризму, стимулювання до творчості й самореалізації і учня як особистості, інноватора, патріота, й умотивованого вчителя. На думку В. Кременя, антропоцентризм – це «нова якість філософського розуміння людини, яка переважає як масштаби ренесансного антропоцентризму й гуманізму, так і філософської антропології, оскільки виходить за їхні межі. Адже сучасна постіндустріальна епоха – це епоха творчої людини, яка не вкладається в усталені визначення минулих часів

[6, с. 13]»; дитиноцентризм – «це коли виховання і навчання кожної дитини здійснюється на основі розвитку її природних здібностей. ...є необхідністю якомога більше наблизити навчання і виховання кожної дитини до її сутності, конкретних здібностей, майбутньої життєвої траєкторії людини [5]». Саме тому в умовах реалізації концепції «Нова українська школа» центром мовного навчання повинна завжди перебувати Людина, і тому зміст, цілі, форми, методи, прийоми мають бути спрямовані насамперед на те, щоб допомогти учневі-людині відкрити самого себе, знайти власне місце у житті, розкрити всі свої здібності, задатки, потреби, інтереси. В умовах глобалізації освітнього простору і трансформації мовної освіти учитель має сконцентрувати увагу на особистісних здібностях і потребах учня, надавати змогу кожному досягти високого рівня розвитку власних загальнолюдських моральних і духовних якостей, сформувати позитивні ціннісні орієнтації. З урахуванням цього навчання української мови має бути спрямовано на становлення учня-мовця як людини високоосвіченої, креативної, духовної, моральної, гуманної, людяної. Найважливішим компонентом у системі особистісно орієнтованої мовної освіти є опора на суб'єктний досвід учня, створення позитивного емоційного стану школяра на уроці.

Особистісно орієнтована технологія уроку української мови базується на характерних положеннях і особливостях, які й відрізняють її від традиційної методики (Таблиця 1).

Таблиця 1

Компоненти особистісно орієнтованої технології уроку рідної мови

Компоненти	Традиційна методика	Особистісно орієнтована технологія
Концепція	Учитель – суб'єкт навчання Учень – об'єкт навчання Навчання – результат діяльності Суб'єкт-об'єктна діяльність Принцип змагання Орієнтація на зовнішню мотивацію	Учитель – суб'єкт навчання Учень – суб'єкт навчання Навчання – процес діяльності Суб'єкт-суб'єктна діяльність Принцип співробітництва Орієнтація на внутрішню мотивацію
Мета й цілі	Акцент на формальних знаннях, уміннях і навичках Мета – формальний додаток до змісту навчання	Центрованість на усвідомленні необхідності мовленнєвих, мовних, комунікативних знань, умінь, навичок і досвіду їх застосування Мета й цілі – стимул до діяльності, передбачає мотивацію, рефлексію та корекцію
Зміст	Має сталий фіксований обсяг Кінцева мета навчання Визначається як однопредметний	Гнучкий і взаємозв'язаний Засіб досягнення мети Має внутрішньопредметні і міжпредметні зв'язки
Процес навчання	Концентрація на відтворенні знань	Акцент на пошуку знань, виробленню власних компетентностей

	Орієнтація на середнього учня	Індивідуальна орієнтація на кожного учня як окрему особистість
Оцінювання	Має формальний характер, часову фіксацію, конкретний термін проведення Грунтується на рівні засвоєних знань, вироблених умінь безвідносно до попереднього, сучасного і майбутнього	Має узагальнювальний характер, форму загальних рекомендацій, безперервний термін Грунтується на врахуванні зусиль, успіху і прогресу учнів, передбачає стимул і поштовх до саморозвитку й самоосвіти

У процесі розроблення особистісно орієнтованої технології сучасного уроку української мови провідними виступають сучасні підходи – *особистісно орієнтований* (цілісна концепція навчання, що централізується на учневі та спрямована на розвиток, саморозвиток і самореалізацію учня як активного суб'єкта навчальної діяльності), *компетентнісний* (комплексний розвиток мовленнєвої, мовної, власне комунікативної, соціокультурної, діяльнісної компетентності (знань, умінь, навичок, досвіду) кожного учня), *діяльнісний* (акцентування уваги на свідомо-практичній мовленнєвій діяльності, організація мовленнєвої практики під час навчальної комунікації з урахуванням індивідуальних когнітивних, емоційних і вольових здібностей учня) і принципи – *антропоцентричності* (усвідомлення сутності особистості, забезпечення гармонійного всебічного індивідуального розвитку кожного учня, його Я-концепції), *дитиноцентричності* (забезпечення процесу навчання і виховання кожної дитини на основі її природних здібностей і з урахуванням сутнісних характеристик), *природовідповідності* (орієнтація на послідовне використання у процесі пізнання вікових і психологічних особливостей особистості), *гуманізації* (посилення уваги до особистості кожного учня як окремого індивіда, як найвищої цінності суспільства, головний акцент – на всебічному розвитку мовної особистості з високим інтелектуальними і духовно-моральними якостями), *диференціації й індивідуалізації* (створення умов для повного вияву і розвитку природних здібностей та задатків, мовного дару, індивідуального досвіду кожного учня, формування вміння вчитися впродовж усього життя), *розвивальної допомоги* (стимулювання внутрішніх сил і можливостей учня, актуалізація його власної активності, що мотивує вибір змісту, цілей, методів, поведінки і цінностей). Реалізація цих підходів та принципів діє інтегровано й передбачає зміни системи мовної освіти загалом і модернізації уроку української мови зокрема, вдосконалення змісту, методів, прийомів, форм та засобів навчання.

Забезпечує реалізацію особистісно орієнтованого навчання саме урок, спрямований на створення необхідних умов для самореалізації кожного учня. За концепцією І. Зимньої, в центрі такого навчання знаходиться сам учень як особистість – його мотиви, цілі, неповторний психологічний склад. Виходячи з інтересів того, хто навчається, рівня його знань та вмінь, учитель визначає навчальну ціль заняття та формує, спрямовує і корегує весь навчальний процес з метою розвитку особистості учня [3, с. 86]. Особистісно орієнтована технологія передбачає створення на уроці української мови найбільш оптимальних педагогічних умов для всебічного розвитку індивідуальної мовної особистості учня з урахуванням його власних особливостей, можливостей, потреб, інтересів й надання необхідної допомоги в процесі особистісного зростання, власного активного учіння. Спроектований і реалізований в аспекті означеної технології урок стимулює й забезпечує самопізнання, саморозвиток та самореалізацію кожного учня, привчає до самостійної пізнавальної роботи для досягнення наперед визначеної кінцевої цілі навчального заняття.

Урок української мови у технології особистісно орієнтованого навчання буде ефективним за умов дотримання і впровадження у практику основних ознак цієї технології, як-от:

- ❖ забезпечення розвитку і саморозвитку мовної особистості учня як суб'єкта пізнавальної та предметної навчальної діяльності, створення позитивної особистісної Я-концепції учня;

- ❖ урахування психолого-вікових особливостей, суб'єктного досвіду учня;

- ❖ вироблення власної мотивації учня до процесу активного учіння;

- ❖ здійснення чіткого цілевизначення не тільки вчителем, а і самим учнем;

- ❖ забезпечення реалізації власної рефлексії в учня і, в разі потреби, корекції його навчальних дій;

- ❖ застосування різнотипних активних форм організації навчально-пізнавальної роботи комунікативно компетентнісного спрямування;

- ❖ використання комплексу традиційних та інноваційних методів, прийомів і засобів навчання;

- ❖ упровадження особистісно орієнтованих ситуацій.

Сукупність цих ознак забезпечує реальну участь учня в навчальному процесі на уроці. Передусім необхідно визначити індивідуальні характеристики й особливості учня. На їх підставі педагог проектує і конструює зміст уроку, лінгводидактичний інструментарій, моделює і здійснює процес навчання на основі активної суб'єкт-суб'єктної взаємодії вчителя й учня. Пропонуємо впровадження цієї технології розпочати зі створення вчителем атласу індивідуальних особливостей і досягнень учнів, у якому фіксує рівень володіння мовленнєвою, мовною, власне комунікативною, соціокультурною, діяльнісною компетентністю, характеризує психологічні особливості (сприймання, пам'ять, мислення, увага, мотив), інтереси, цінності, суб'єктний досвід тощо. Це дасть змогу під час проектування і проведення уроку індивідуалізувати та диференціювати навчання. Процесуально створення такого атласу починається на початку навчального року зі спілкування та спостереження за учнями і проведення зрізових контрольних робіт з метою виявлення рівня сформованості компетентності кожного учня. За результатами написання робіт здійснюється поділ учнів на групи, що відповідають рівню засвоєння навчального матеріалу (репродуктивному, продуктивному, творчому). Необхідно також з'ясувати орієнтацію учнів на бажану майбутню навчальну діяльність і розробити перспективний проект переводу учнів із їхньої позиції на новий рівень і відповідно в іншу групу. У результаті учням буде надана змога самостійно побудувати індивідуальну траєкторію особистісного зростання, засвоєння нового навчального матеріалу, вироблення вищого рівня сформованості комунікативної компетентності, реалізувати повний цикл самовизначення і самоуправління власною пізнавальною діяльністю. Це потребує фіксації в атласі індивідуальних досягнень учнів учителем і запису учнем у власному зошиті у вигляді схематичного плану.

Особливо важливим в аспекті особистісно орієнтованої технології є структурування уроку. С. Подмазін переконливо доводить, що технологія особистісно орієнтованого уроку передбачає, щоб учень, перетворюючись на суб'єкт навчальної діяльності, має оволодіти ключовими етапами діяльності: орієнтація – визначення мети – проектування – організація – реалізація – контроль – корекція – оцінка [11]. В. Серіков, розробляючи теорію і практику

проектування освітніх систем, стверджує, що організація діяльності в контексті особистісно орієнтованого навчання спрямована на усвідомлення учнями своєї суб'єктності шляхом: 1) усвідомлення особистої значущої мети діяльності; 2) усвідомлення норм навчальної діяльності та її етапів (орієнтація, цільовизначення, планування, виконання, контроль, корекція, оцінка); 3) усвідомлення цінності у контексті освітньої діяльності – це ті якості особистості учня, його дії і вчинки, які сприяють досягненню мети навчання; 4) реалізація можливості вибору суб'єктом діяльності визначених способів просування до поставленої мети Постійне тренування суб'єктності – здібності до вільного вибору і відповідальності; 5) встановлення позитивного зворотного зв'язку [13, с. 165]. Особливу увагу варто звернути на структурні етапи особистісно орієнтованої технології уроку української мови: мотиваційний етап, цільовизначення, цілереалізація, рефлексійно-корегуючий етап. Технологія здійснення цих етапів уроку має відбуватися з урахуванням індивідуальних психологічних особливостей учнів, їх суб'єктного досвіду. Кожний етап проектується, моделюється, конструюється і фіксується у технологічній моделі уроку як формі поурочного плану конкретного навчального заняття. Активність учня має бути забезпечена на кожному структурному етапі уроку.

Представляємо сконструйовану технологічну модель особистісно орієнтованої технології уроку української мови (Таблиця 2).

Таблиця 2

Технологічна модель особистісно орієнтованої технології уроку української мови

Етап уроку	Зміст
Мотиваційний	☐ мотивація й ініціювання вчителем потреби в запланованій навчальній діяльності; ☐ настанова на необхідності пізнавальної роботи; ☐ стимулювання учнів до активного свідомого учіння.
Цільовизначення	☐ сумісна постановка (учителя й учня) особистісно значущої загальної дидактичної мети здійснення навчальної діяльності; ☐ конкретизація цілей у вигляді наперед визначених і запланованих кінцевих результатів; ☐ визначення індивідуальних цілей.
Цілереалізація	☐ організація і саморганізація суб'єкт-суб'єктної діяльності вчителя й учня / учнів; ☐ реалізація сумісних навчальних дій учителя (навчання/ викладання) й учня (учіння); ☐ виконання учнем / учнями спроектованої вчителем

	навчальної роботи шляхом впровадження різнорівневих, індивідуалізованих і диференційованих активних форм, методів, прийомів; ☐ свідоме сприйняття навчального матеріалу; ☐ формування особистісних знань, умінь, навичок, досвіду, розвиток власної комунікативної компетентності.
Рефлексійно-корегуючий	☐ організація рефлексії (оперативного зворотного зв'язку); ☐ контроль й оцінка засвоєння навчального матеріалу; ☐ усвідомлення учнями досягнення мети і цілей; ☐ відчуття успіху; ☐ корекція навчальної діяльності (у разі потреби); ☐ варіативність домашнього завдання.

Початковим, вступним етапом особистісно орієнтованої технології уроку української мови є мотиваційний. Найпершою вихідною позицією проектування, організації та перебігу навчального заняття є вироблення свідомої мотивації в кожного учня. Мотиваційна готовність є необхідним, вкрай важливим етапом активної цілевизначеної діяльності учнів.

Саме внутрішня мотивація пов'язана з потребою пізнання, осмисленою необхідністю одержання знань, умінь, навичок. Услід за І. Зимньою у нашому дослідженні враховуємо те, що «діяльність завжди предметна і мотивована – непередметної, немотивованої діяльності як активного цілеспрямованого процесу не існує. І якщо предмет діяльності – це те, на що вона спрямована, то визначення мотиву – це відповідь на запитання, заради чого здійснюється ця діяльність [3, с. 94]». Додамо, що мотивація завжди зумовлена темою уроку, цілевизначеним предметним змістом навчального матеріалу і зумовлює ступінь активності навчальної роботи учнів, адже дає змогу їм усвідомити необхідність та потребу в опануванні знань чи виробленні вмінь. Л. Варзацька дає слушну методичну пораду: «Учитель має знайти для учнів матеріал спільних переживань, захопити їх темою уроку, пробудити й підтримувати творчу реакцію та пізнавальний інтерес [1, с. 5]». Тоді навчальна робота перестане бути для учнів формальною і трансформується в особистісно значущу й персонально необхідну для учіння.

Найважливішим джерелом мотивації є особистісні потреби, інтереси, уподобання, цінності самого учня як окремого індивіда. Засоби і методи мотивації на уроці за умов особистісно орієнтованої технології різноманітні. О. Савченко переконана, що «особливо сприятливими для посилення мотивації

учіння є ситуації вільного вибору, а також наявність різних за складністю завдань, емоційне «підживлення» розумових зусиль дітей [12, с. 22]». Джерело бажання вчитися, за Л. Варзацькою, – в емоційному забарвленні думки [1, с. 44], а мотиваційний аспект процесу опанування рідної мови здійснюється за допомогою мовленнєвих завдань і реалізується через: добір і використання системи зв'язних текстів (як матеріалу комплексних вправ) з урахуванням їх соціокультурних, розвивальних і дидактичних можливостей; поєднання різних видів мовленнєвої діяльності. Ці методичні ідеї є цінними для розроблення особистісно орієнтованої технології уроку рідної мови. Вважаємо, що забезпечити внутрішню мотивацію активного учіння можна за умови:

- постановки далеких і близьких цілей навчання;
- використання текстів для комплексних вправ (як способу прилучення дітей до культури з метою розширення їх світогляду, розвитку інтелекту; як способу унаочнення мовних явищ для активізації пізнавальних процесів і укрупнення навчальної інформації; як інструменту оволодіння вміннями репродукувати і продукувати тексти);
- показу життєвого практичного значення знань і вмінь;
- упровадження евристичних бесід і спостережень, індивідуальних і диференційованих вправ, креативних та проблемних завдань, комунікативних ситуацій, експериментів, проектів тощо;
- створення ситуації успіху.

Процесуально реалізація мотиваційного етапу забезпечується й уможлиблюється вчителем, який визначає місце уроку (у всьому курсі, розділі, блоці) й необхідність засвоєння навчального матеріалу, стимулює учнів до спроектованої словесником активної сумісної навчальної діяльності, забезпечує мотиваційну готовність до пізнавального усвідомленого учіння кожного школяра, активізує суб'єктний досвід, забезпечує позитивну атмосферу роботи. Учень свідомо мотивує власну активну навчальну роботу з метою особистісного зростання і підвищення рівня комунікативної компетентності, усіх її складників. Додамо, що сама мотивація не повною мірою визначає учіння, обов'язково необхідне попереднє окреслення кінцевого результату – установка конкретних цілей уроку, їх досягнення під час цілереалізації, а також

забезпечення оперативного зворотного зв'язку – рефлексійної діяльності учнів і, в разі необхідності, корекції.

Особливо важливим та вкрай необхідним етапом особистісно орієнтованої технології сучасного уроку української мови є цілевизначення. Формулювання спільної мети і конкретизація цілей уроку здійснюється, на наш погляд, з позиції кожного конкретного учня, але одночасно і з урахуванням усього класного колективу загалом. Навчальні, розвивальні та виховні цілі конкретизують мету уроку і характеризують усвідомлений у мисленні кожного учня наперед визначений кінцевий результат власного учіння на уроці та його реалізації за допомогою застосованих лінгводидактичних засобів (форм, методів, прийомів тощо). Цілевизначення реалізовується у співпраці всіх учасників процесу навчання (вчителя / учнів / кожного учня) і передбачає окреслення особистої аксіологічної значущості цілей для кожної особистості, усвідомлення необхідності їх досягнення (що може дати учневі вивчення навчального матеріалу в даний час («зараз і тут»), через деякий час, у майбутньому, для навчальної роботи та життєвої практики), осмислення можливих рівнів досягнення наперед визначених кінцевих результатів під час виконання поставлених завдань. Цілі уроку (учня і вчителя) обов'язково пов'язані з мотивами навчальної діяльності та передбачають також рефлексію як контроль/самоконтроль та співставлення наперед визначеної цілі та реально досягнутого кінцевого результату.

Ключовим етапом особистісно орієнтованої технології сучасного уроку української мови є цілереалізація – практична сумісна діяльність учителя й учня. Учитель-словесник упродовж цілереалізації організовує умови для вибору учнем оптимальних форм, способів, видів учіння та його фіксації, цілеспрямовує навчальну роботу учнів і здійснює регуляцію його особистісної навчальної діяльності. На етапі цілереалізації активне свідоме учіння учнів здійснюється шляхом упровадження активних організаційних форм, методів, прийомів, через зміст і вид навчальних вправ та завдань, характер навчально-комунікативного спілкування, що стимулюють особистісну, аксіологічну, інтелектуальну пошуково-дослідну роботу учня, спрямовують їх пізнавальну діяльність. Особливої уваги потребує подання можливих варіантів і способів

виконання навчальної роботи (усна / письмова, самостійна / колективна / групова / в парах), диференційованих вправ та варіативних завдань (креативних, пізнавальних, комунікативно продуктивних, дослідницьких, проектних, експериментальних тощо).

Діяльність учня під час цілереалізації є формою активної, усвідомленої, цілевизначеної суб'єкт-суб'єктної взаємодії, спричиненої мотивами та потребами школяра, спроектованою на досягнення наперед визначеного якісного кінцевого результату. У дослідженні ми враховуємо судження О.М. Леонтєва, який наголошує: «Поняття діяльності потрібно пов'язувати з поняттям мотиву. Діяльності без мотиву не буває [8, с. 153]». Саме тому вважаємо, що мотиви є необхідною передумовою цілевизначення й цілереалізації, індивідуальним джерелом учіння як активної навчальної діяльності учня на уроці в проекції особистісно орієнтованої технології. Діяльність учителя під час цілереалізації спрямована на передачу кожному учневі навчального матеріалу (мовленнєвого, мовного, комунікативного, соціокультурного) й організацію процесу формування індивідуальної комунікативної компетентності учня, а діяльність учня – передбачає власне вироблення особистісної комунікативної компетентності.

Прикінцевий етап уроку – рефлексійно-корегувальний – передбачає здійснення разом з учнями зіставлення наперед визначених цілей і одержаного кінцевого результату. Особливо важливі в ключі особистісно орієнтованої технології організація та здійснення обов'язкових прикінцевих чи поточних рефлексійних дій учня, який у кінці кожного уроку (або по завершенню певного етапу навчального заняття, закінчення конкретної навчальної роботи) повинен відповісти, відзвітувати самому собі, що він сьогодні пізнав, чого навчився такого, чого не знав і не вмів на попередньому уроці. Системна рефлексія на уроці включає рефлексію учнями своєї діяльності після виконання певних навчальних дій та на заключному етапі всього заняття і рефлексію вчителем власної діяльності та навчальної роботи учнів. На цьому етапі здійснюється оцінка навчальної діяльності (вчителем й учнями) та в разі потреби корекцію власної діяльності («тут і зараз» або на наступних уроках, у подальшій роботі). Реалізація цього етапу уможливорює залучення учнів до контролю,

самоконтролю, взаємоконтролю (обов'язково з допомогою вчителя-словесника) перебігу власної пізнавально-дослідної роботи, участь їх в аналізі й корекції, виправленні помилок та недоліків, осмислення причин їх появи, виявлення якісного рівня особистісної компетентності. На основі цього визначається домашнє завдання (варіативне, різнорівневе, диференційоване за рівнем складності, формою, видом та способом виконання) й окреслюються перспективи подальшої діяльності з вивчення теми уроку. Варто додати, що вчитель має створити і забезпечити впровадження ситуації успіху для кожного учня, використовувати різні механізми оцінювання (оцінка, бал, рейтинг, подяка, грамота тощо) не тільки як результату, а й самого процесу навчання.

Циклічність проектування і процесуальної реалізації структурних етапів мотивація – цільовизначення – цілереалізація – рефлексія / корекція є важливими, суттєвими і пріоритетними проявами технології особистісно орієнтованого уроку української мови в основній школі.

Визначальним у забезпеченні ефективного проведення і в досягненні цілей особистісно орієнтованого уроку української мови вважаємо створення особливих педагогічних ситуацій та «занурення» в них учнів з метою їх цілеспрямованого власного самопізнання, самореалізації, саморозвитку. Такі ситуації В. Серіков, О. Пехота характеризують як особистісно зорієнтовані ситуації, що мають на меті створити кожному учневі оптимальні умови для досягнення такого рівня психічного розвитку, аби вони свідомо керували власною поведінкою й діяльністю, займали певну позицію. Вчений стверджує: «Ситуація – це особливий педагогічний механізм, який ставить учня в нові умови, що трансформують звичний хід його життєдіяльності, потребуючи від нього нової моделі поведінки, яку випереджає рефлексія, осмислення, переосмислення ситуації, що склалася [13, с. 89]». О. Пехота, досліджуючи означені ситуації як найпростішу ланку особистісно орієнтованої технології, стверджує, що особистісно орієнтована ситуація – це така ситуація, опинившись в якій, дитина повинна шукати смисл, пристосовувати її до своїх інтересів, побудувати образ чи модель свого життя, вибрати творчий момент, дати критичну оцінку. Структура особистісно орієнтованої ситуації включає такі аспекти: а) життєву проблему, якусь подію в житті особистості; б) педагога

– носія особистісного досвіду як специфічного виду змісту освіти; в) учня, який відчуває потребу у власному розвитку, відчуває дефіцит у певному особистісному досвіді; г) «факторне поле» – особисту значущу життєдіяльність; г) процесуальні компоненти ситуації: завдання різної предметної природи з особистісним контекстом, система діалогів з носієм особистісного досвіду, ігрову імітацію соціального простору для індивідуальної самореалізації. Основні характеристики особистісно орієнтованих ситуацій – життєвість контексту, діалогічність, взаємодія її учасників – спрямовані на підвищення творчого потенціалу особистості. Услід за В. Серіковим виділяємо два важливих типи особистісно орієнтованих ситуацій. I тип проектує мотиваційну готовність, включеність у навчальну діяльність, що досягається створеною на уроці атмосферою самовираження, самопізнання, саморозвитку. II тип характеризується змістовим аспектом пізнання, навчальної діяльності і словесної творчості, який знаходить вираження у системі ситуативних завдань, які не можна виконати на репродуктивному рівні.

Спираючись на аналіз наукових досліджень (О. Савченко, В. Серіков, О. Турянська), запропоновано такі види особистісно орієнтованих ситуацій, виділених за навчальною метою і відповідним способом формулювання цілі:

✓ *ситуація зацікавленості* – зумовлює виникнення мотивації до навчання, необхідності навчальних дій, уможливорює набуття досвіду активної пізнавальної діяльності, осмислення цінності набутих особистісних знань, умінь і навичок;

✓ *ситуація вибору* – надає можливість вибрати навчальну діяльність, варіанти, способи, види, форми її здійснення;

✓ *проблемно-пошукова ситуація* – передбачає набуття досвіду проблемної, дослідної, пошукової, творчої навчальної діяльності; розвитку метакомпонентів мислення, впевненості у власній здатності до вирішення навчальних і життєвих комунікативних проблем; уможливорює творчу, самостійну, пошукову пізнавальну діяльність;

✓ *рольова ситуація* – передбачає виконання певної комунікативної ролі, моделювання власної поведінки, виникає в умовах суб'єкт-суб'єктної інтеракції учителя – учня – учнів в умовах гри, діалогізації навчання, забезпечує здобуття

досвіду комунікативної діяльності, впевненості у здатності до порозуміння з іншими людьми в різних ситуаціях спілкування;

✓ *ситуації успіху* – передбачає визнання учнем досягнутого результату як успіху, забезпечує надбання власного практичного досвіду, впевненості в спроможності до усвідомлених активних комунікативно-мовленнєвих практичних дій у навчанні, а потім у житті.

Наведемо приклад таких особистісно орієнтованих ситуацій.

Ситуація зацікавленості.

❖ Ти хочеш узяти участь у проєкті «Голос країни. Діти». Прочитай оголошення. Чому ти не можеш піти на кастинг? Як виправити і правильно написати оголошення?

Оголошення

Завтра відбір на конкурс «Голос країни. Діти».

Приходь!!!! Співай!!!!

Ситуація вибору

❖ Прочитати і відредагувати текст.

Конец! Комп по-тупому завис. Вірус, глюк чи материнка накрилася? Добре, якщо перше чи друге. Можна полічити. А якщо останнє, потрібно для ремонту купу баксів. Кого набрати, щоб допоміг?

1. Виписати слова-суржикі, дібрати до них літературні відповідники.

2. Записати текст, уникаючи суржику і сленгу.

3. Перетворити текст в рекламу комп'ютерного сервісу.

Проблемно-пошукова ситуація

❖ Прочитати і порівняти речення. Підкреслити дієприслівникові звороти. Поставити розділові знаки і пояснити їх вживання. Накреслити схеми речень.

1. *Читаю н'єсу, звертаючи увагу на ремарки, і занотовую окремі думки.*

2. *Читаю н'єсу і, звертаючи увагу на ремарки, занотовую окремі думки.*

3. *Читаю н'єсу, звертаючи увагу на ремарки і занотовуючи окремі думки.*

4. *Читаю н'єсу, звертаючи увагу на ремарки, і, виписуючи окремі приклади, запам'ятовую їх.*

Рольова ситуація

❖ Уяви, що ти бібліотекар. Як ти поведешся у таких ситуаціях?

1) Читач затримав книгу до вказаного терміну;

2) Читач загубив книгу; 3) У книзі вирвані сторінки.

Ситуація успіху

❖ «Радість однокласників» – емоційний відгук класного колективу на успіх певного учня, констатація будь-якого, навіть незначного позитивного результату його навчання, навіювання у дитини віри в себе, в свої сили.

❖ «Лінія горизонту» – перший успіх учня одразу помічається вчителем, підхоплюється і пропонується виконати завдання на більш складному рівні, наче «відсувається» лінія горизонту у навчальній спроможності школяра.

❖ «Авансування» – вчитель індивідуально з учнем виконує завдання, пояснює особливості і складні моменти у процесі його вирішення, а потім в класі дає подібне завдання, яке учень виконує самостійно і відчуває успіх у процесі його виконання.

Ключовим моментом реалізації особистісно орієнтованої технології уроку української мови є впровадження системи особистісно орієнтованих ситуацій, що мають широкий спектр комунікативно орієнтованих завдань продуктивного характеру. У процесі їх виконання учень має сам відшукати проблему (мовленнєву, мовну, комунікативну), знайти причину її виникнення і вирішити, подолати, усунути її (відредагувати, створити, продовжити текст, побудувати модель комунікативної поведінки тощо). Саме під час розв'язання таких ситуацій формується суб'єктний особистісний досвід учня.

Отже, особистісно орієнтована технологія сучасного уроку української мови представляє продуктивну методологічну розробку і розкриває особливості навчального заняття з позиції домінантної гуманістичної, антропоцентричної, дитиноцентричної парадигми Нової української школи. Для уроку в аспекті особистісної технології акцентується увага на розвитку індивідуальної мовної особистості кожного учня як компетентного мовця-практика (а не мовознавця-теоретика), суб'єкт-суб'єктній взаємодії (процес навчання здійснюється не для учнів, а разом з ними), антропоцентричності й дитиноцентричності (навчальна робота спрямовується не на клас в цілому, а на особистість кожного учня).

Список використаних джерел:

1. Варзацька Л. Формування оргдіяльнісних умінь на уроках української мови в старшій школі на академічному рівні: метод. посіб. /Лариса Олександрівна Варзацька. – К. : Педагогічна думка, 2012. – 144 с.

2. Закон України «Про освіту» № 2145 від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII // Відомості Верховної Ради. – 2017. – № 38–39.

3. Зимняя И. А. Педагогическая психология : учеб. / И. А. Зимняя. – 3-е изд., пересмотр. – М. : МПСИ ; Воронеж : МОДЭК, 2010. – 448 с.

4. Концепція «Нова школа. Простір освітніх можливостей» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016>. – 40 с.
5. Кремень В. Про «Дитиноцентризм», або Чому освіта України потребує структурних змін / В. Кремень. // Щоденна всеукраїнська газета „День”. – № 210 (3130). – 19 листопада, 2009. – С. 1–6.
6. Кремень В. Г. Освіта і суспільство в парадигмі синергетичного мислення / В. Г. Кремень // Педагогіка і психологія. – 2012. – № 2. – С. 5– 11.
7. Кучеренко І. Теоретичні і методичні засади сучасного уроку української мови в основній школі : монографія / І.А. Кучеренко. – Умань : Видавець ФОП Жовтий О.О., 2014. – 410 с.
8. Леонтьев А. А. Язык и речевая деятельность в общей и педагогической психологии / А. А. Леонтьев. – М. : Московский психо-социальный институт, Воронеж : НПО «МОДЭК», 2001. – 214 с.
9. Маркова А. К. Психология усвоения языка как средства обучения / А. К. Маркова. – М., 1974. – 240с.
10. Подмазин С. И. Личностно-ориентированное образование: Социально-философское исследование / Сергей Иванович Подмазин. – Запорожье : Просвіта, 2000. – 349 с.
11. Подмазін С. І. Особистісно орієнтована освіта (соціально-філософський аналіз) : автореф. дис. ... докт. філософ. наук за спеціальністю 09.00.03. / Сергій Іванович Подмазін. – Дніпропетровськ. – 2006. – 44 с.
12. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи : підручник / Олександра Яківна Савченко. – К. : Генеза, 1999. – 368 с.
13. Сериков В. В. Образованность и личность. Теория и практика проектирования образовательных систем / В. В. Сериков. – М. : Логос, 1999. – 272 с.
14. Українська мова. 10-11 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання. – К. – 2016. – 33 с.